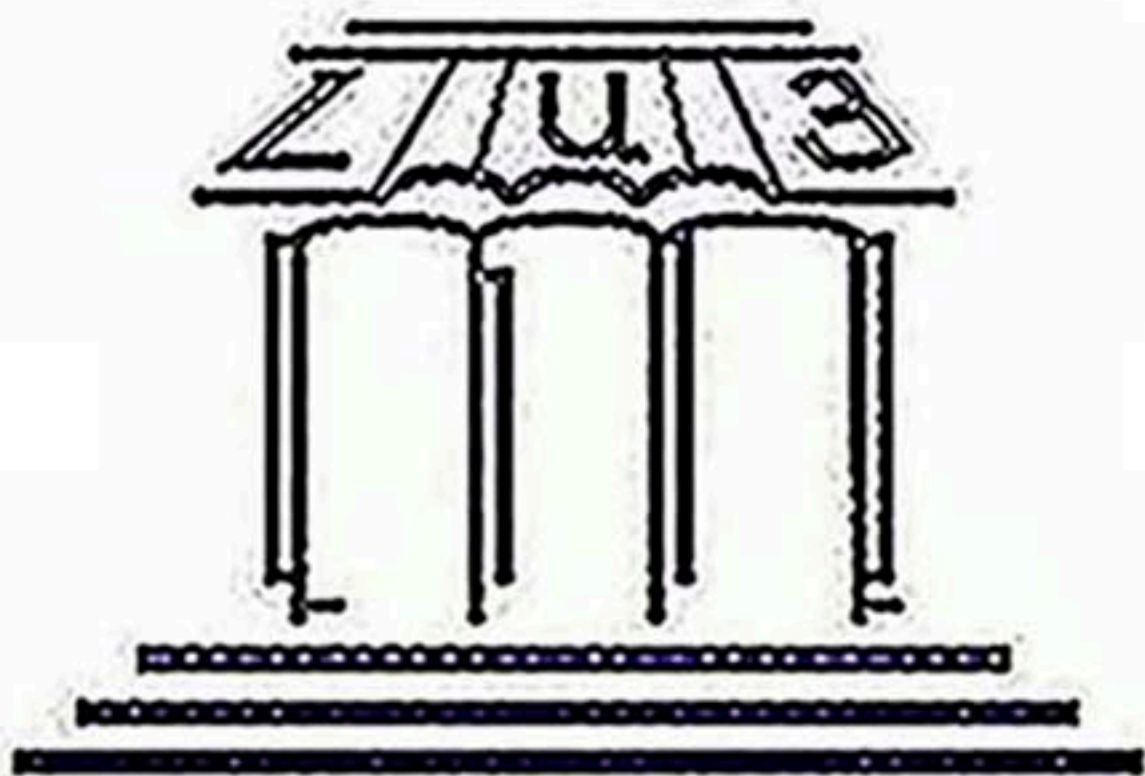

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Մեր աշխատանքն արտասահմանում է «Մտերմագործախան ձախճանքն էր
Օչ առնորդային իրազատություն 3.0» արտահայտվել

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Armenia License.

Դու կարող ես.

կրկնել, փոխադրել, փոխարկել, փոխադրել, փոխադրել, փոխադրել,
փոխադրել, փոխադրել, փոխադրել, փոխադրել, փոխադրել,

You also can:

Հայտնի դարձնել մեր աշխատանքը ինչպես օրինակ:

Հայտնի դարձնել մեր աշխատանքը ինչպես օրինակ:

Акм №3 1960 2.

9. 99

4910

U.S. ԶՈՐՅԱՆ

353

ԵՐԿՄԻ ՆԱԽԻՄԻ

„ՇԵՐՄԵՍ“ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1927.

645

891.99

9-83

Quang, Up.

2. Linghusha Zangpang-guhg: 404

A close-up photograph of a piece of lined paper with a grid pattern. A large, light-colored, textured object, possibly a piece of paper or a book cover, is partially visible on the left side, overlapping the grid.

Арм. сб. см.

399

Գործարարական շինություն ✓

ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆ

ԸՆԹԵՐՑԱՍՐԱՆ

891.99

2-83

37

645

ՀԵՂԿՈՄԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ

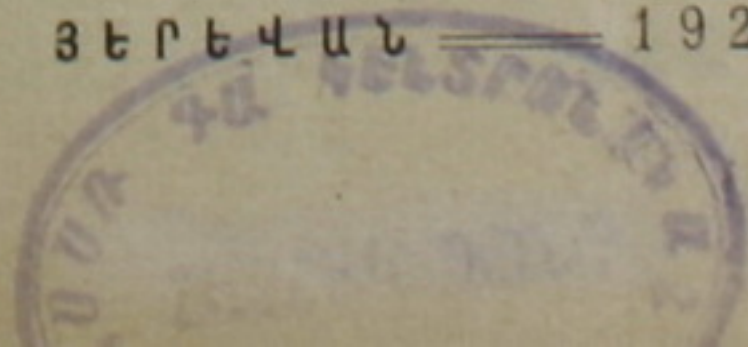
29360

A I 18509

~~Հ. Ե. Ս. Ռ.
ՌԵՎՈԼՅՈՒՅՈՒՆԻ ՔԱՆԳԱՐԱՆ
ՀՅՄ.ՍՍՐ
МУЗЕЙ РЕВОЛЮЦИИ
№ 3.~~

„ՀԵՐՄԵՍ“ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ 1926.

ՏՊԱՐԱՆ ՀԵՐՄԵՍ.
ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅԱՆ,
ՄԱՐԲՍԻ ՓՈՂ. № 29
ԳՐԱՌԵՄ. 418Բ.
ՏԻՐԱԺ 2000.

11344-4210

ԳՐԱՆԱԴԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԼԾ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԲԱՆԴՈՒՄԸ

1.

Ծանր, անհանգիստ որեր եյին, ու քանի որ
եր քամիներ եյին փչում անընդհատ—գիշեր, ցե-
րեկ: Ջրունը թափում եյին տանիքներից, ձյու-
նով խփում եյին լուսամուտներին, դեզերի խո-
տը ցրիվ եյին տալիս բակերում և մնգմնգում
շարունակ: Մերկ ծառերը, հեռագրաթելերի նման,
նվում եյին անվերջ—հո՛ւ՛ո՛ւ... Յերբեմն ել
—ոդի միջով կարծես յերկաթաթև նժույգներ
եյին սլանում—վը՛ղղղ... Տները դողում եյին
լուսամուտները դողում եյին, մարդիկ դողում
եյին:

— Տեր, դու փրկես, խաչակնքում եյին սլա-
ռամները.—Սուրբ Սարգիսը կատաղել ա ես տա-
րի...

Այսօր ել նույնն է.—Արևը դեռ չի ծագել—
քամին վազում է բոլոր փողոցներով. մի տեղ
շրխկացնում է պոկվող տախտակները, մի ուրիշ
տեղ կղմինդրը թրխկացնում է գետին կամ տա-
նիքի ձյունը բակը թափելով, շարտում է լու-
սամուտներին, փեղկերը ցնցում է, ծիծաղում է

ծխնեւելոյցներն ի վար և հետո, իր արածից կարծեա զոհ՝ վաղուժ ե դարձյալ շարախնդացությամբ, շվշվացնելով՝

— Շշշույտ... ւշշ... ույտ...

Զնայած դրան, սակայն սարերի արանքն ընկած փոքրիկ քաղաքը, վոր իր կղմինդրե տանիքներով նմանում ե խոր ափսեյի մեջ լցրած խրմորեղենի—քնած ե տակավին։ Նրա և վոչ մի ծխնեւելոյցից ծուխ չի բարձրանում. փողոցները դատարկ են, յեթե նկատի չառնենք այն շներին, վոր յետին թաթերի վրա նստած՝ հակում են փողոցների ամայությունը, և այն հավերին, վոր քջջում են իրիկվանից մնացած ձիերի աղբը։

Սակայն այդ ամայի փողոցներից մեկով գնում ե ահա մի սեաշոր պառավ՝ կուզը դուրս քցած. վոչ թե գնում, ավելի շուտ քարշ ե գալիս ծերացած ագռավի նման։ Գնում ե իրանն առաջ թեքած, հովանոցի կոթը ձեռնափայտ շինած, քիթը ողի մեջ խրած, գլուխը աջ ու ձախ տատանելով... Փողոցը ձյունի ցեխ ե, քամի, հողնում ե, դժվար ե քայլել—ախ կտրվի ծերությունը... Քայլում ե նա ու վրդով քրթմնջում ինքնին.

— Հասկանը՛մ չեա ես ինչ բան ա... Երեկ կաթն ու կորեկ, ախպեր տղեք ին, եսոր՝ թուր ու թվանք... Հասկանը՛մ չեմ... Բարշովիկ, դաշնակցական, ել ինչ—չեա իմանում... Կուսակցկութին

կուսովացկուծիւն... Քանիսն են... Խոսով կենա
 ձեր գլխին ձեր կուսովացկուծիւնը... Մինը գնում
 ա, մի ուրիշը գալի, թողըմ չեն մի ես խալխը
 հանգիստ վեր ընկնի... Նա նրան ա բռնում, նա՝
 նրան. նա նրան, ա բռնում, նա՝ նրան...

Գնում, քարշ ե գալիս պառավը ու խոսում
 ինքնին.

— Հասկանում չեմ, ախպեր. բեյնումս մըտ-
 նում չի—ի՞նչ են տվել, վոր իրարից կարում չեն
 առնեն... Ասա՝ խեղճ տղեքը ձեզ ի՞նչ ին աբել,
 վոր եկաք բռնեցիք. մեղքներն ի՞նչ ա... Ասը՞մ
 են սկի... Հարցնում ես—խոսում ել չեն, այ ան-
 խոսն ընկնի ձեր փորը...

Խոսում ե պառավը ու գնում յերկուտակ-
 ված... Քամին խաղում ե նրա շալի հետ, քա-
 մին բարձրացնում ե նրա փեշերը կամ փաթա-
 թում ծնկերին, բայց ելի գնում ե նա, գնում ե
 փայտի ոգնությամբ: Գնում ե փեսի մոտ, գը-
 նում ե իմանալու, թե ինչո՞ւ գիշերն յեկան բռ-
 նեցին իր վորդիներին՝ Ռուբենին ու Սուրենին.
 մեղքներն ի՞նչ ե... Փեսեն կամիսար ե: Ասում
 են, կամիսարների մեծը. նա կիմանա յերեկ:

— Մի տեսնենք դա ի՞նչ ա ասում. բանից
 խաբար ա, թե հլե հեչ... Մի բարի պտուղն ել
 դա չի, ասենք: Բեղն ու միրուքը կլպել ա—
 խառնվել գյադա-գյուղեքին.— աստված չկա, ժամ,

պատարագ հարկավոր չի, մեծ ու փոքր չկա—
եղ ա դրանցը...

Քայլում ե պառավը ու խոսում դարձյալ:
Հասնում ե, վերջապես, փեսի տուն: Կանգ-
նում ե, ձեռի մեկը դնում ե մեջքին, ուղղվում
ե մի քիչ ու շունչ քաշում:

— Այ ժամը ձեր դիվանն անի հա, — ա-
սում ե սրտի խորքից ու բարձրանում փողոցի
վրա իջնող աստիճաններով: Հեռում ե, անքում
ավելի բարկությունից և, վերջապես, դրանք մո-
տենալով՝ դուռը ծեծում ե ձեռիփայտով, այսին-
քըն հովանոցի յերկաթե կոթով:

Ձայն չի գալիս: Քնած են, ի՞նչ ե:

— Աղջի, Վերգին, — ձայն ե տալիս պառա-
վը աղջկան բարկացած ու դուռը նորից ծեծում.
— լսում չե՞ք, աղջի...

Դարձյալ ձայն չկա: Յերրորդ թիկոցին, վեր-
ջապես, դրան յետև փոսնաձայն ե լսվում, քիչ
հետո՝ յերկաթի նիզի շիկոց: Դուռը բացեց
մազերը շաղ տված, շտապելուց շրջազգեստն ան-
կարգ հագած մի ջահել կին, վորի կաթնագույն
դեմքի վրա աչքի եյին ընկնում սև հոնքերը,
վոր համարյա միացած եյին և թվում եր յեր-
կուսը մի ամբողջութուն են կազմում: Բացեց
դուռը և կանգնեց զարմացած.

— Մայրիկ... ի՞նչ կա եսպես վաղ...

Պառավր տնքաց դժգոհ.

— Ի՞նչ պըտի ըլի. չոռն ու ցավը իմ պին-
չըն ա... Հերիք չեր ի՞նչ արին—փետը տարան,
դեզի չափ տախտակը տարան—գիշերն ել յեկան
ախպորտանցդ բռնեցին, աղջի...

Աղջիկը—տիկին Վերգինը զարմացած է.

— Ո՞վ: Ի՞նչո՞ւ...

— Գիտեմ՝ ինչի՞... Յեկան հինգ-վեց հոգով,
գիշերվա կիսին սաղ տունը թառժաժ արին, խու-
զարկեցին, քունջ ու պուճախ ընկան ու, վերջը,
ախպորտանցդ առան-տարան: Ա՛յ գրողը տանի
դրանց: Ասում եմ՝ «ո՞ւր եք տանում, ի՞նչ կա,
ի՞նչ մեղքի տերն են»: Թե՛ «հետո կիմանաք»...
Ա՛յ հետո կրակի գաք... Հիմի յեկել եմ, Ոսեփն
ըստեղ չի՞, իմանամ ես ի՞նչ խաբար ա, ի՞նչ են
տվել, վոր կարում չեն առնեն... Քնած ա... Դա
ել քնելու վախտ ա գտել:

— Իրիկունը ուշ յեկավ, ասում է Վերգի-
նեն մորը և հարցնում, ավելի շուտ ինքն իրեն.

— Բայց ինչո՞ւ համար պիտի բռնեն...

— Յես գիտեմ, աղջի!— պատասխանում է
մայրը բարկությամբ,— թե իմանաս, ելի դու
կիմանաս. քու պարզերեն մարդն ա եդ գործե-
րի մեջ...

Վերգինեն գլուխը շարժում է տարակուսած:

Ոսեփն իրեն բան չի ասել. գիշերն ուշ յե-

կավ ու քնեց և վոչինչ այդպիսի բան չասավ,
պատասխանում է նա մտածումների մեջ: Մտա-
ծում է թե ինչո՞ւ պիտի բռնած լինեն յեղ-
բայրներին, ի՞նչ հանցանքի համար արդյոք: Ան-
ցյալի: Ճիշտ է՝ յեղել են նրանք դաշնակցական,
գործել են, բայց հիմա, հիմա չե՞ վոր վոչ մի
բանի չեն խառնվում: Ի՞նչ պետք է արած լի-
նեն ուրեմն... Թյուրիմացությո՞ւն չե արդյոք...

Աղջիկը մտածում է, իսկ պառավը, ան-
հանգստությունից, բարկությունից, տեղը չի կա-
րողանում նստել:

— Բա յե՞րբ կը զարթնի, աղջի,—հարցնում է
նա ծեծված շան աչքերով՝ կես-խեղճացած, կես-
հերստած,—աղջկան նայելով.—են հարսներն
ախր իրանց ուտում են ընտեղ--մի խաբար տա-
նեմ է...

Վերգիներն լուռ թեքվեց դեպի ննջասենյակի
դուռը, բայց կես-ճանապարհին կանգ առավ մը-
տածումների մեջ, յետ յեկավ և մոտեցավ մորը:

— Կուգեա, դու գնա, մայրիկ, հարսների
մոտ—յես կիմանամ,—ասավ Վերգինը, աշխատե-
լով իր անհանգստությունը թագցնել մորից.—
Ոսեփը մի քիչ ուշ կը զարթնի յերևի: Դու գնա,
հարսներին ասա հանգիստ մնան, վոչինչ ել չի
լինի. թող դուր չտանջեն իրենց: Թյուրիմացու-
թյուն է յերևի:

Վերգիներն չեր ուզում նախ՝ ամուսնու քունը
խանգարել և յերկրորդ, չեր ուզում մանավանդ,
վոր մայրը խոսի Ոսեփի հետ. անհարմար եր—
յեթե խոսեր՝ ավել-պակաս բաներ պիտի ասեր,
ինչպես միշտ, անիծեր պիտի, ինչ վոր Ոսեփը
տանել չեր կարող. չեր սիրում Ոսեփը այդպիսի
խոսակցություն: Դուր չեր գալիս:

— Հը՞, ասըմ ես բան չի ըլի՞, — հարցրեց
պառավը ջրակալած աչքերով:

Վերգիներն հանգստացրեց մորը.

— Ձե, չե. դու գնա, յես կը խոսեմ:

Պառավը հառաչեց և, ձեռնափայտին հեն-
վելով՝ յելավ տեղից:

— Ասա՛ հարսներն իրանց ուտըմ են:

— Լավ, լավ... դու գնա հարսների մոտ:

Ու տիկին Վերգինը մորը ճանապարհ քցեց
մինչև փողոց իջնող աստիճանների գլուխը, շա-
լը ուղղեց, նայեց՝ մինչև իջավ փողոց, ապա
յետ յեկավ և, մենակ մնալով, շարունակեց մտա-
ծել յեղբայրների մասին. — Ինչ պիտի արած
լինեն արդյոք, վոր ձերբակալել են: Ճիշտ ե,
առաջ գործում եյին, բալշեիկներ զեմ եյին,
հիմա ել չեն սիրում և, նույնիսկ, ատում են...
Այո, յեղբայրների տրամադրությունը Վերգինը
լավ գիտի, բայց թե ինչո՞ւ համար են բռնել
նրանց չի հասկանում:

Ձե՛նք են պահել, կապե՞ր են ունեցել յերկ-
րից փախած ընկերներին հետ, թե հասարակ թյու-
րիմացություն են:

Մտածում ե տիկին Վերգինը, մտածում ե
և բան չի հասկանում: Այնուամենայնիվ, ա-
սում ե նա ինքն իրեն, ի՛նչ ել արած լինեն, Ոսեփը
չի թողնի... Դպրոցի ընկեր են յեղել, բան... Յե-
թե վոչինչ ել չլինի, Ոսեփը իրեն գոնե—Վեր-
գինին այնքան ե՛ սիրում վոր... Այո, յեթե յեղ-
բայրները մի հանցանք ել գործած լինեն (նա
չի կարծում, վոր գործած լինեն) Ոսեփը ուրիշ-
ների պես չի վարվի... Ճիշտ ե՛ խիստ ե, իրա-
սածի, անգիջող, բայց և այնպես... Ձերբակա-
լությունը, յերևի, յեղել ե առանց Ոսեփի գի-
տության. յեթե վոչ—նա գիշերը մի բան կա-
սեր իրան:

Մտածեց տիկին Վերգինը, զանազան հա-
վանական ու վոչ հավանական յենթադրություն-
ներ արավ և նորից զգուշ ջայլերով գնաց զեպի
ննջասենյակի դուռը:

Մոտեցավ և նորից յետ կանգնեց:

Ուզեց մտնել, հարց ու փորձել մարդուն,
բայց չուզեց դարձյալ քունը խանգարել.

— Թող զարթնի՝ հետո...

2.

Այն ժամանակ, յերբ տիկին Վերգինն ամեն
 կերպ աշխատում էր մարդու քունը չխանգարել,
 մարդը վաղուց զարթնել էր արդեն: Ննջասե-
 նյակը, ուր դրված էր յերկու յերկաթե մահճա-
 կալ, մի փոքրիկ սեղան, և վորի զույգ լուսա-
 մուտներն ել ծածկված էյին հասարակ, թափան-
 ցիկ վարագույրներով,—պառկած էր հովսեփը
 կամ ինչպես բոլորն էյին կանչում հիմա—ընկեր
 Ոսեփը: Չեռը, ավելի շուտ նիհար, մազոտ բա-
 զուկը վերմակի տակից հանած՝ տրորում էր
 քնատ աչքերը: Լսելով հարևան սենյակի բարձր
 խոսակցությունը, վոր անսովոր էր այդ ժամին
 նրա ականջին, նա արթնացավ և... ճանաչեց
 դոքանչի դարդ ձայնը, և ամեն ինչ լսեց: Անե-
 րոջ վորդիների ձերբակալությունը հայտնի էր
 նրան. դեռ գիշերը գիտեր, նույնիսկ դեռ յերեկ
 առավոտ գիտեր, վոր այդպես պիտի լինի և,
 սակայն, կնոջ վոչինչ չէր ասել... Ինչ կարիք
 կար... Նա, առհասարակ, սովորություն չուներ,
 կնոջը վորևե բան հայտնելու, ինչ վերաբերում
 էր կուսակցական ներքին դործերին, և կինն ել,
 իր հերթին, չէր հետաքրքրվում նրանից գաղտ-
 նիքներ դուրս քաշելու: Տիկին Վերգինը հեղա-

փոխութեամբ, կուսակցական գործերով հետա-
 քրքրվում եր այնքան, վորքան դա կապ ուներ
 իր ամուսնու կյանքի ապահովութեան հետ:—
 Այս դեպքը, վոր կատարվում է—Ոսեփի համար
 ինչպես կը լինի. նրան մի բան չի պատահի
 արդյոք. դրանից Ոսեփը չի վտանգվի... Իսկ
 Վերգինի այս հետաքրքրութեանն ու վախը ա-
 ռաջանում էյին նրանից, վորովհետեւ նրա աչքը
 վախեցել եր, վորովհետեւ Ոսեփը շատ անգամ եր
 յենթարկվել վտանգների: Այն ել ինչպիսի...
 Պսակվելու որից, պատերազմից առաջ, պատե-
 րազմի որերին քանի անգամ եր խուզարկվել,
 բանտ նստել, իսկ 20 թվին վրաց մենշևիկները քիչ
 մնաց գնդակահարեն. հազիվ փախավ Հյուսիսա-
 յին Կովկաս: Հետո մայիսյան ապստամբութեան
 որերին՝ Ալեքսանդրապոլում նրան, անշուշտ, ելի
 գնդակահարեցին պիտի, յեթե ժամանակին
 չանցներ Լոռի... Եհ, վոր մեկն ասես. տիկին Վեր-
 գինը շատ բան եր տեսել, և այդ պատճառով
 միշտ վախենում եր ամուսնու կյանքի համար
 և նրա գործերով հետաքրքրվում եր այնքան,
 վորքան բանը վերաբերում եր նրա կյանքի ա-
 պահովութեան. «Յեթե եղպես ե, յեթե եղբան
 վախենում ես,—ասում էյին ընկերուհիներն
 ու հարևանուհիներն,—մարդուդ յետ պահիր եդ
 գործերից, ել վտանգ չի լինի»... Յետ պահել...

Այդ մասին խոսելն անգամ ավելորդ է։ Ավելորդ,
վորովհետեւ նախ՝ Ոսեփը նրան չեր լսի, յերկրորդ՝
ինքը հավատում էր Ոսեփին, հավատում էր, թե
ինչ անում է նա—լավ է անում, մաքուր սրտով
է անում, արդար գործի համար է անում...
Յեւ Ոսեփն ել, պետք է ասած, գոհ էր, վոր
կինն ուրիշ կանանց նման չի հետաքրքրվում իր
կուսակցական ներքին գործերով, չի ձանձրաց-
նում զանազան հարցերով ու միջամտություն-
ներով։

«Բայց այսոր ուզի-չուզի պիտի հետաքրքրվի,
պիտի հարցեր տա, անցնում է Ոսեփի գլխով, և
նա, աչքերը տրորելով՝ մտածում է, վոր այսոր-
վանից իր ու կնոջ միջև մի բան պիտի սկսվի, ու
չի կարող չսկսվել. մի սառնություն, մի կեղծ,
անհարմար վիճակ, գուցե՝ ավելին։ Յեղբայրներն
են, վերջապես. չի կարող այլևս վերգինը
սառնասիրտ լինել, առաջվա պես անտարբեր...
Նա մորը խոստացավ իմանալ... Ի՞նչ պիտի ա-
սել հիմա... Ոսեփը շուռ յեկավ և յերեսը դար-
ձրեց դեպի պատը. գորգի վագրը իր դեղին աչ-
քերը հառեց նրա յերեսին. Ոսեփը կռպերը փա-
կեց. լսելի էր քամու ձայնը, վոր փնգում էր
դուրսը, և վերգինի քայլվածքը հարևան սենյա-
կում. նա մանր քայլերով գնում է գալիս. հա-
վանորեն սենյակը կարգի է բերում—ինչ-վոր

Թափ է տալիս, ինչ-վոր ծփծփում է և պուլտովում զգույշ քայլերով, այնպես զգույշ, վոր Ոսեփի քունը չխանգարի: Մի քանի անգամ համոտեցավ դռներին և նորից հետ գնաց: «Անհանգիստ է, բայց չի ուզում քունս խանգարել», մտածում է Ոսեփը և աչքերը փակում նորից:

Մի քանի րոպե անց, սակայն, դուռը բացվեց և Վերգինը նայեց ներս:

«Քնած է», շշջաց ինքնին և վարանոտ կանգնեց դռների մեջ:

— Արթուրն էմ. ի՞նչ կա, — հարցրեց Ոսեփը առանց յերեսը դարձնելու: Գիտեր ինչ է ասելու կինը և այն՝ ինչ-վոր ասելու եր—վաղ ուշ պիտի ասեր, ու վորքան շուտ—այնքան լավ. Թող ասի:

Վերգինը հանդարտ քայլերով առաջ յեկավ և կանգնեց ամուսնու մահճակալի մոտ:

Լռություն:

— Սուրենին և Ռուբենին ինչո՞ւ համար են բռնել, սկսեց Վերգինը դողացող ձայնով:

— Յեղբայրների՞դ...

— Այո: Քեզ հայտնի՞ յե այդ բանը:

— Այո, — պատասխանեց Ոսեփը դարձյալ յերեսը դեպի պատը, դեպի վագրը. — Հայտնի է...

— Բայց ինչո՞ւ համար...

— Ինչո՞ւ. յերևի մի բան կա, ասավ Ոսեփը

համարյա անտարբեր, ելի յերեսը դեպի պատը:
Մի բան... Այս խոսքերը վերգիւնին թվա-
ցին խորհրդավոր:

— Մի բան... Ի՞նչ բան կարող ե լինել...
(լռություն): Յես չեմ կարծում, թե նրանք վորեւե
այնպես բան արած լինեն... (լռություն): Ճիշտ
ե, նրանք ձեզ չեն սիրում և նույնիսկ ատում
են, այդ դու ինձանից լավ գիտես, բայց հազիվ
թե այնպիսի բան անեյին վոր...

Ոսեփը լռում ե... Այդ լռությունը այնքան
ծանր թվաց վերգիւնին, վոր նա ողի պակասու-
թյուն զգաց կարծես և խոր շունչ քաշեց:

— Իսկապես, կա մի վորեւե բան:

— Կըքնենք՝ կիմանանք:

— Ուրեմն կասկածով են ձերբակալված:

Ոսեփը դանդաղում ե պատասխանել:

— Համարյա թե... մասամբ...

Վերգիւնը թեքվում ե և տարակուսած նայում
Ոսեփին:

— Յես քեզ չեմ հասկանում, Ոսեփ. դու
պարզ չես խոսում: Ինչպես յերևում ե—մի բան
կա, թագցնում ես: Հը՞... Ինչո՞ւ յերեսդ այս
կողմը չես դարձնում:

Ոսեփը յերեսը շրջում ե:

— Թագցնելու վոչինչ չկա: Ասացի՝ քննու-

թյունը կըպարզի:

— Բայց ի՞նչ կասկած ե. չի կարելի՞ իմա-
նալ... (լռություն)... Յես կարծում եմ՝ նրանք
անմեղ են և հազիվ թե...

— Կարո՞ղ ես յերդվել, վոր անմեղ են,—
հարցրեց Ոսեփը տեղից յելնելով, և իսկույն փոշ-
մանեց, վոր այս հարցը տվեց (ի՞նչ կարիք կար)։

Վերգիներ շփոթվեց.— Յես... Յերդվեմ... Բայց
ո՞վ ե իմանում... Յես, համենայն դեպս, կար-
ծում եմ, վոր նրանք այնպիսի բան չեյին անի
վոր... Իսկ դու, մի՞թե դու հավատում ես, վոր
նրանք վորևե վատ բան արած լինեն...

— Քննությունը կը պարզի,— ասավ Ոսեփն
այս անգամ շատ մեղմ՝ կնոջը չհուզելու հա-
մար։ Ու սկսեց հագնվել։

Բայց Վերգինն այդ մեղմ պատասխանից
չհանգստացավ։

— Այնուամենայնիվ, յես ելի չհասկացա
ի՞նչու համար են ձերբակալել, ի՞նչ բանի մեջ
են կասկածում։ Հը՞... Դա կուսակցական գաղտ-
նի՞ք ե։ Այո՞...

— Առայժմ՝ այո։

Լռեցին։ Ոսեփը շարունակեց հագնվել, իսկ
Վերգինը մի վայրկյան նայեց մարդուն, հետո
լուսամուտների վարագույրները յետ քաշեց ու
ապա իր մահճակալի յեզրին նստելով՝ ձեռները
գոգը դրած՝ կրկին սկսեց նայել մարդուն։ Նա-

յում եր լայնացած աչքերի անծանոթ հայաց-
քով, այնպես, կարծես առաջին անգամն եր տես-
նում նրան: Նայում եր շնչագուստ և նրա լիքը
կուրծքը իջնում եր, բարձրանում. ու դեմքը
կարմրել է պուտի պես: Իսկ Ոսեփը շարունա-
կում է հագնվել՝ գլուխը կախ, կենտրոնացած:

— Լսիր, Ոսեփ, — խոսում է հանկարծ Վեր-
գիներ փոխված ձայնով, — մի բան հարցնեմ...

Ու ձայնը դողում է բեկ-բեկ:

— Ասա տեսնեմ, խոսում է Ոսեփն առանց
գլուխը բարձրացնելու:

Վերգիներ տատանվում է, ձեռքով տրորում
է աջ ծունկը:

— Դու յերբեիցե, քո կյանքում, առաջ
կամ հիմա, Հյուսիսային Կովկասում կամ մի ու-
րիշ տեղ... Այսինքն քո պաշտոնի բերումով
կամ (նրա ձայնը դողում է կրկին)... Այսինքն՝
մարդ սպանած կամ...

Ոսեփը գլուխը բարձրացնում է:

— Դա ի՞նչ հանկարծակի հետաքրքրու-
թյուն է:

— Հետաքրքիր է:

— Յենթադրենք թե՛ այո՝ Հետո՞:

— Յես խնդրում եմ ուղիղն ասես:

— Ուղիղը, խոսքը յերկարում է Ոսեփը և
թեթևակի նայում կնոջ շառագուռած դեմքին.

նրա կուրծքը դարձյալ իջնում է, բարձրանում,
— դու մինչև հիմա պետք է իմանայիր, վոր հեղա-
փոխականը պարտավոր է անել ամեն ինչ...

— Յեվ նույնիսկ՝ մարդ սպանել...

— Այո, և նույնիսկ մարդ... Յեթե անհրա-
ժեշտ է:

Վերգիներ նայեց մարդու աչքերին, և նրանց
անշարժ բերբերից համկացավ, վոր նա հանաք չի
անում, ինչպես սովոր է յերբեմն, այլ խոսում
եր լուրջ, մանավանդ նրա ձայնը, Վերգիներ
թվում էր, հնչում է պողպատի պես: Նա յերբեք
մարդուն նման հարցեր չեր տված և յերբեք ա-
ռիթ չեր ունեցած, ավելի շուտ չեր ուզած,
նման խնդիրների մասին նրա հետ խոսել:
Յեղել էյին սպանություններ, պատիժներ, վո-
րոնց մասին նա չեր ել հետաքրքրվել, այսինքն
ավելորդ էր համարել հետաքրքրվել, գտնելով,
վոր դրանք իր գործը չեն և այդպիսի սպանու-
թյուններն ու պատիժները հեղափոխության ժա-
մանակ անխուսափելի չեն: Դեռ Հովնանյան
դպրոցում այդպես էր ասել ընդհանուր պատ-
մության ուսուցիչը՝ ֆրանսական մեծ հեղափո-
խության պատմությունն անելիս, և ինքն ել
միշտ այդպես էր կարծում: Բայց այժմ նրա
աչքերը բացվել էյին կարծես, ու մի ինչ-վոր
մութ, զարհուրելի բան պարզվել էր նրա առաջ:

— քանիսներն են իր յեղբայրներին նման բռնը-
վում, դատապարտվում ու սպանվում. քանի
կին է զրկվում ամուսնուց, քանի մայր վոր-
դուց, քանի քույր յեղբորից, քանի յերեխա հո-
րից... Յեվ այդ բոլորը հանուն ինչի... Մարդ-
կանց բարեկեցության... Տարորինակ է. մարդ-
կանց բարեկեցության համար մարդկանց զրկել
կյանքից: Նա այդ բանը չի հասկանում: Առաջ,
կարծես թե, հասկանում եր, բայց այժմ—վոչ:

— Յեվ այդ սպանությունները մարդկանց
բարեկեցության համար է, — հանկարծ դիմում է
նա մարդուն:

✓ — Այո, յերբ մի քանիսը խանդարում են
ընդհանուրի բարեկեցությունը... Քու կարծիքով
ընդհանուրը զոհվի՞ լավ է, թե մի քանիսը...

Վերգինը դժվարանում է առարկել. լռում
է մի վայրկյան, ապա գլուխը թափ է տալիս և
վռտքի յեղնում:

— Այդպես է, բայց... համենայն դեպս՝
սպանել... Յես կարծում եմ... Մարդը մար-
դուն... չեմ հասկանում... Յեթե իմանայի, վոր
դու—ուղղակի կամ անուղղակի սպանություն
ես կատարել, յես, յես, չգիտեմ, ինչ կանեյի...

Լռություն մի վայրկյան:

Ոսեփը նայում է կնոջ շառագունած դեմ-
քին.

— Ի՞նչ կանեյիր...

— Ի՞նչ... Վերգիներ դժվարանում ե պատասխանել: Ի հարկե, յեթե պարզվեր, վոր Ոսեփը ուղղակի կամ անուղղակի մարդ ե սպանել, ինքն ինչպես կարող եր նրա հետ... Բայց նա չի հավատում, վոր Ոսեփն այդպիսի բան արած լինի: Ամենեին: Յեվ կարիք ել չկա այդ մասին խոսելու:

— Բայց դու, ի հարկե, — ժպտում ե Վերգիներ և ձեռը դնում մարդու ուսին. — դու այդպիսի բան վոչ արել ես, վոչ ել... Յես հարցովի միայն այնպես...

Յեվ ժպտում ելի:

Ոսեփը լուռ ե:

— Հիմի, ինչ վերաբերում ե Սուրենին ու Ռուբենին, — շարունակում ե Վերգիներ. — յեռուղում եմ իմանալ նրանց մեղքն ի՞նչ ե:

— Ասի՝ քննությունը կըպարզի, — պատասխանեց Ոսեփը չոր և, կաշվե բաճկոնը հագնելով՝ առանց թեյի, առանց լվացվելու, դուրս յեկավ տնից:

Հարցին պատասխան չստանալով՝ Վերգիներ մնաց տարակուսանքների ու կասկածների մեջ.

— Ի՞նչ պիտի լինի:

3.

Ծանր, անհանգիստ որեր եյին, ու քանի որ
եր քամիներ եյին փչում անընդհատ — գեշեր,
ցերեկ, ու քամիների հետ ինչ-վոր խուլ լուրեր
եյին պատում փոքրիկ քաղաքում: Անհանգիստ
եյին քաղաքացիները, անհանգիստ եյին բալ-
շխիկները. — ի՞նչ ե լինելու... Արգելվեց անց ու
դարձը յերեկոյան Ց-ից հետո: Կիշերները, քա-
միների հետ, սրընթաց ավտոմոբիլներ եյին անց-
նում փողոցներով — վը՛զզ... «Փախչում են», ա-
սում եյին քաղաքացիները տներում փակված,
ու չեյին համարձակվում փողոց նայել. գիշեր
եր, մութ, յերկյուղալի... Լույսը բացվելուն
պես, սակայն, վեր եյին թռչում անկողիններից
ու գիշերային սպիտակեղենով վազում դեպի լու-
սամուտները. — «Հետաքրքիր ե՛ գնացել են, թե
չե՞»... Նայում եյին գաղտուկ, աչքները ծերու-
անում, և միշտ ել տեսնում եյին միևնույնը —
աստղանիշ սաղավարտով պահակ զինվորներ, վոր
հոգնած, քնատ անցնում եյին փողոցով, կամ՝
կարմիր դրոշակներ՝ հարևան տների ճակատին,
վոր փողփողում, ֆրֆրում եյին քամիների ա-
ռաջ. — Ձե, դեռ եստեղ են... Ու, կամաց-կամաց,
մեկը մյուսի յետևից, փողոց եյին դուրս գա-
լիս մանրավաճառները, ուսուցիչները, արհես-

տավորները՝ զգուշությամբ իրենց չորս կողմը նայելով, դեմքներին չեղոքության արտահայտություն տված՝ գնում էին բազար նոր լուր, նոր խաբար իմանալու։ Հավաքվում էին պատի լրագիրների, հայտերի, պլակատների առջև և յերկյուղով, սրտդողով, մրրկի մեջ ընկած ճամփորդների նման՝ գլուխներն ոձիքների մեջ խրած՝ լուռ կարդում էին լրագիրները, հայտերը և լուռ հեռանում։—Ո՛ր, ես բայլշեիկները մի բան պարզ չեն գրում, վոր իմանաս ինչն ինչո՞ց ե... Ու բազարում, փակ խանութների մոտ կանգնած՝ աշխատում էին բայլշեիկների շարժումից, քայլերից, դեմքից գուշակել մի բան։ Յեվ ահա յերբ բայլշեիկի մեկը վազում եր, ձեռը մեջքի ատրճանակին դրած— նրանք աչքով էին անում իրար։

«Վազում ե...»։

«Հը՛մ...»։

«Երևում ե մի բան կա...»։

«Հը՛մ...»։

Ու կոկորդները մաքրելով, բավականությամբ նայում էին իշար։ Իսկ յերբ մի ուրիշը, կամ մի քանի բայլշեիկ միասին անցնում էին հանդիստ կամ նույնիսկ ծիծաղելով, նրանք՝ չեղոքության արտահայտությունը դեմքներին, նայում էին նրանց և փսփսում. «Տակները

բոշ ա. ծիծաղով ծածկում են», ասում եր մեկը. «Մթամ տեսեք-տեսեք բան չկա», — ավելացնում եր մյուսը, և ելի, կոկորդիսները զգուշորեն մաքրելով՝ բավականությամբ նայում էյին իրար:

Այդ առավոտ ել, յերբ Ոսեփը՝ յերկարածիտ կոշիկներով, կեպին գլխին, ձեռները կաշվե բաճկոնի կրծքազրպանները դրած՝ անցավ բազարով — պատի լրագիրների առջև և փակ խանութների մոտ խմբված առևտրականները նրա մտահոգ դեմքին նայելով՝ փսփսացին. «Բանները վատ ա երևում — նոթերը կիտած ա...»:

Յեվ, իրոք, Ոսեփի դեմքը մռայլ եր սովորականից — հոնքերն ավելի էյին իջել աչքերի վրա: Մտահոգ եր: Տնից դուրս գալով՝ փոխանակ հեղկում գնալու, նա քայլերն ուղղեց դեպի խճուղին, վոր գնում, ձգվում եր քաղաքից դուրս — հեռո՛ւ, հեռո՛ւ — դեպի գյուղերը, — դեպի քաղաքները, դեպի Յերևան... Ծանոթները, մասամբ լոնժանոթները, մոտից անցնելիս բարևում էյին նրան — վոմանք հարգանքից, վոմանք նրա ուշադրությանը արժանանալու, — բայց նա՛ Ոսեփը, վոշ-վոքի չեր պատասխանում, ավելի շուտ չեր նկատում. գնում եր ձեռները միշտ կաշվե բաճկոնի կրծքազրպաններում, մտամփոփ ու կենտրոնացած: Մտածում եր կնոջ հետ ու-

նեցած խոսակցության վրա և այդ պատճառով
 հեղկով գնալուց առաջ, ուզեց «անցնել մի քիչ»։
 Նա ամեն ինչ շատավ կնոջը և ասել—չեր կա-
 րող. նախ՝ միանգամից հայտնել նրան յեղբայր-
 ների ձերբակալման իսկական պատճառը—ան-
 կարելի յեր. Վերգինը պիտի հուզվեր, անհանգըս-
 տանար և յերկրորդ՝ կարիք չկար... Այդպես եր-
 Ոսեփն առհասարակ սովորություն չուներ ամեն
 բան, ամեն մի գաղտնիք հայտնել կնոջը վոչ
 թե նրա համար, վոր չեր հավատում. ընդհակա-
 ռակը. նա Վերգինին հավատում եր անվերա-
 պահ, բայց միանգամից այդպես եր—սովորություն
 ե... Քանի՜-քանի անգամ յեղել են վտանգավոր
 դեպքեր, ասենք, վերահաս կատաստրոֆներ, և
 դրանց մասին կնոջը չի ասել վոչինչ, վորովհե-
 տև գիտեր, մտածում եր, վոր Վերգինն իր
 պատճառով, իր անթիվ ձերբակալությունների
 որերին, շատ հուզումներ ե կրել և այժմ ել
 ամեն մի շնչին դեպք հուզում ե նրան—թե
 արդյոք մի բան չպատահի իրեն՝ Ոսեփին։ Բայց
 այս անգամ, ամեն ինչ կնոջը շասելու պատ-
 ճառը այլ եր։ Կատարվել եր մի բան, վոր հեղ-
 կովի հինգ անգամից և մի քանի «պատասխա-
 նատու ընկերներից» բացի՝ վոչ-վոք չպիտի ի-
 մանար, այլապես հետևանքը վատ կըլիներ։ Ան-
 հրաժեշտ ե ծայրահեղ զգուշություն, զգուշու-

թյո՛ւն, զգուշությո՛ւն... Բանն այն եր, վոր Յե-
 րեանն ընկել եր. ապստամբած դաշնակցական-
 ները գրավել եյին քաղաքը և այժմ՝ նրանց ու-
 կամունիստների միջև քաղաքացիական կռիվ եր
 գնում, վորը, դժվար եր ասել, ինչով կըվերջա-
 նար.— Բավական եր հիմա այս լուրն իմացվեր:
 Պիտի տարածվեր իսկույն, և փոքրիկ քաղաքում
 նույնպես կարող եր ապստամբություն բռնկվել.
 գուցե և չբռնկեր, բայց ո՞վ կարող եր յերաշ-
 խավորել... Յեվ ասա Յերեանի այդ ապստամբ-
 ների հետ կապ ունեյին վերգիւնի յեղբայրները:
 Յերեկ յերեկո քաղաքի մի բոլորովին աննշան-
 ճանապարհի վրա պահակություն անող ընկեր-
 ները, բոլորովին պատահաբար, բռնել եյին մե-
 կին՝ մի գյուղացու, ավելի շուտ մի ծպտյալ
 մարդու (նրա ինքնությունը տակավին չեր
 պարզված), վորի մոտ և գտել եյին մի նամակ՝
 վերգիւնի յեղբայրների անունով, թե՛ «Յերեանը
 մեր ձեռքին ե (գրում եյին ապստամբները),
 դուք ել վտարի յելեք... Ահա պատճառը Ասլան-
 յան յեղբայրների ձերբակալության: Նամակը
 գրված եր այնպես, վոր յեթե մի յեղբոր ձեռք
 չհասնի, ընկնի գոնե մյուսի ձեռք.— չիշված եր
 յերկուսի անունն ել. ակնարկներից յերևում եր,
 վոր մի ուրիշ նամակ ևս ստացած պիտի լի-
 նեյին: Կապն ապստամբների հետ—պարզ եր:

Հնարավոր եր այս բոլորը հայտնել Վերգիլին...
 Յերևանի անկման մասին Ոսեփը և ընկերները
 գիտեին մի շաբաթ առաջ, բայց չէին կար-
 ծում, նրանց մտքով անգամ չեր անցնում, թե
 ապստամբները կապ ունեն իրենց քաղաքի հետ։
 Այժմ պարզ եր, վոր այդ կապը վաղուց յեղել
 է և հիմա գուցե ապստամբություն է պատրաստ-
 վում քաղաքում։ Այդ բանը նկատի ունենալով
 հեղկովի անդամներից մեկը, սաստիկ գրգռված՝
 պահանջում եր «իսկույն և յեթ գնդակահարել»
 Ասլանյան յեղբայրներին... Մի յերկուսը միայն
 խորհուրդ տվին՝ սպասել նոր լուրերի—Յերևա-
 նի մասին. գուցե ապստամբությունը ճնշվել է
 արդեն, այն ժամանակ կրտեսներն... Հիմա, յեն-
 թաղրենք, Յերևանը նույն դրության մեջ է, ինչ
 պիտի անել, մտածում է Ոսեփը ու գնում ձեռ-
 ները կաշվե բաճկոնի կրծքադրպանները դրած.
 —յենթաղրենք գնդակահարեցինք, դրանից հետո
 ինչպես կրվերաբերվի կինը իրեն. կարո՞ղ է ինքը
 առաջվա պես գնալ կնոջ մոտ և խոսել նրա
 հետ... Հնարավոր բան է—սպանել մեկի յեղ-
 բայրներին և ապրել նրա հետ—նստել միևնույն
 սեղանի շուրջը, պառկել միևնույն անկողնում...
 Սրիկաներ, դուք ինչո՞ւ նրա յեղբայրներն եք...

Մտածում, խոսում է մտքում Ոսեփը և
 ձեռները կաշվե բաճկոնի տաք կրծքադրպանները

դրած՝ գնում ե գեպի մեծ ճանապարհի ծառուղին։
 Գնում ե ու մտածում ելի, թե ինչո՞ւ իր ժա-
 մանակին չընդունեց Յեկայի առաջարկը և չգը-
 նաց եղմիածին, այնտեղ, համենայն դեպս, կնոջ
 բարեկամներ և առհասարակ, բարեկամներ չկա-
 յին։ Իսկ հիմա—դե՞ արի... Յե՛վ բանն այն ե,
 սրիկաները կնոջ, յերեխաների տեր են։ Դա գո-
 նե չլիներ... Բայց Վերգինի համար յեղբայր-
 ները նշանակություն ունեն և վո՛չ թե նրանց
 յերեխաները կամ կանայք... Նամակը գոնե
 մեկի անունով լիներ, բայց նա ուղղված ե
 յերկուսին ել և գրված ե «ստացանք»։ Նշանա-
 կում ե՝ սրանք մի բան գրել են, նրանք ստա-
 ցել են և պատասխանել։

— Հիմա արի և խնայիր դրանց,—ասում
 եր Ոսեփը մտքում և ինքն իրեն հարցնում, թե
 մի այդպիսի արարքի համար նրանք կխնայե՞յին
 իրեն, և գտնում եր վոր—վո՛չ։ Ամենեկին։ Այն
 որից, յերբ ինքը յեկել ե այստեղ—նրանք չեն
 ել ուղում իրեն տեսնել և տեսնելիս խուսափում
 են միշտ, իսկ դեմ առ դեմ հանդիպելիս—ուղ-
 դակի չեն բարևում։ Այո, նրանք առում են ի-
 րեն, ատում են իրենց հոգու ամբողջ ուժով,
 և յեթե մի բան, յենթադրենք, մի թեթև հե-
 դաշրջում լինի—նրանք ամենից առաջ իր՝ Ոսե-
 փի գլուխը կըկտրեն։ «Իսկապես կանեն», մտա-

ծեց նա.— Գուցե և վոչ. գուցե բան չանեն,
խնայելով իրենց քրոջը, բայց վոչ իրեն— Ոսե-
փին: Այժմ ինքն ել, յեթե նրանց մասին մտա-
ծում ե— դարձյալ նրանց քրոջ պատճառով ե և
վոչ թե նրանց սիրուն: Այո, յեթե իր կողմից
վորևե զիջում լինի— այդ զիջումը արվելու յե
նրանց քրոջը: Բայց կարելի՞ յե արդյոք, կնոջ
պատճառով, զիջել բացարձակ տվազակների (վոր
ուզում են խորտակել հեղափոխության գործը),
թեկուզ դրանք լինեն կնոջ յեղբայրներ: Կարելի՞
յե... Յեթե ընկերներից մեկը այնպիսի բան
աներ— կնոջ հանցավոր յեղբայրներին փրկեր
կամ նրանց հանցանքը (վորի վարձատրությունը
պիտի լիներ գնդակահարություն) մեղմեր— ինքը
և մյուս ընկերները ինչպես կը վերաբերվեյին:—
Յերկու կարծիք լինել չի կարող— այդպիսի մեկը
կարժանանար բոլոր ընկերների դատապարտու-
թյան և գնդակահանության գուցե:

Բայց յեթե այդ ընկերը սիրում ե կնոջը և
այդ բանը անում ե նրա սիրումն... Այդ մի
կողմ.— Կարելի՞ յե արդյոք սիրած կնոջ յեղբայր-
ներին սպանել և գնալ այդ կնոջ յերեսին նա-
յել, ժպտալ, նրա հետ հացի հստել և, վերջա-
պես, ապրել նրա հետ մի հարկի տակ: Կարելի՞
յե... Մի պատասխան կա— կարելի յե, յեթե

վորոշեա զրկվել կնոջից: Իսկ յեթե չե՞ս ուզում
զրկվել, յեթե սիրում ես...

Մտածում եր Ոսեփը և գնում ձեռները
կաշվե բաճկոնի կրծքագրպանները դրած: Վեր-
ջին հարցի վրա նա ակամա կանգ առավ, ինչ-
պես հանկարծ բացվող վիհի առաջ: Կանգ առավ
և շուրջը նայեց: Ու այդ ժամանակ միայն
նկատեց, վոր քաղաքից դուրս է յեկել: Անցել
է ուրեմն յերկու վերստ ճանապարհ: Պետք է
յետ դառնալ:

Յետ դարձավ նույն անշտապ քայլերով,
դարձյալ մտածելով կնոջ և յեղբայրների մասին
և այն մասին, թե ինչպես ընկերները կատա-
ղած են այդ յեղբայրների դեմ. Սերգեյը հենց
գիշերը կամեցել է խփել նրանց, Սաքոն, թեև
իր մոտ չի արտահայտվում, բայց սարսափելի
զրգոված է յերևում. նա իր բարկությունը պարզ
չի հայտնում իր մոտ, նկատի ունենալով իր և
նրանց բարեկամությունը, բայց նա, ասում են,
ապտակել է յերկուսին ել... «Սրիկաներ», ա-
սում եր Ոսեփը մտքում աներոջ վորդիների հաս-
ցեյին— Դուք ինչո՞ւ նրա յեղբայրը յեղաք, լրբեր...

Լավ, այդ բոլորը այդպես. հիմի ի՞նչ կարե-
լի յե անել: Շատ-շատ ինքը, յեթե չի ուզում
ձեռները թաթախել նրանց արյան մեջ, ընկեր-
ներին կըհայտնի, վոր շատ հասկանալի պատճառ-

ներով, հրաժարվում ե Ասլանյան յեղբայրների
դատավճիռը վորոշող նիստին մասնակցելուց.
Թող թեկուզ—գնդակահարեն... Բայց այդ բանը
կրթավարարի՞ Վերգիլին. նա պիտի մեղադրի ի-
րեն, թե ինչո՞ւ իր ազդեցությունը գործ չի
դնում կամ գործ չգրեց—իսկ իր ձայնը միշտ
կրլսեն—գուցե կարող ե փրկել իր ձեռնպահու-
թյունը, միևնույն ե, նրան չի համոզի. Վերգիլը
պիտի կրկնի, թե ինչո՞ւ չարավ հնարավորը և,
ընդհակառակը, դիտմամբ ձեռնպահ մնալով, յեղ-
բայրներին հանձնեց «անգութ» մարդկանց ձե-
ռը... Իսկ յեթե իր ազդեցությունը գործ դնի,
գուցե կարող ե մի բան անել... Վոչ, ավելի լավ
ե ձեռնպահ մնալ... Բայց կարելի՞ յե արդյոք
ձեռնպահ մնալ... Դա հավասար չե՞ արդյոք դա-
վաճանության... Այ, յեթե Վերգիլն ինքը լիներ
հեղափոխական — կըհասկանար իմ դրությու-
նը... Յեվ իսկապես—յեթե նա լիներ կու-
սակցական—մի՞թե, վորպես քույր, այլ կերպ կը
մտածեր... Մտածում եր Ոսեփը, և ինչի մասին
ել մտածում եր, մտքերը դառնում եյին կրկին
աներոջ տղաներին: «Սրիկաներ, գոնե ձեր կա-
նանց, յերեխաներին, մորը և քրոջը խնայեյիք»...

Մտածելով, անշտապ վերադառնում եր Ո-
սեփը, հանկարծ հեղկոմի պահակ միլիցիոներից
մեկը կանգնեց նրա առաջ.—

— Հընգեր նախագայ...

Ոսեփը նայեց նրան վռտից-գլուխ, ունէան թվաց, վոր դա բոլոր ժամանակ իր հետ ե յեղել: Իսկ միլիցիոները ձեռը տարավ դեպի գլուխը, իբրև թե պատիվ տալու և, իբրև նախկին զինվոր, հին սովորության համաձայն, հաստ կոշիկներով վոտները խփեց իրար:

— Հընգեր նախագայ, յեղկումումը քեզ սպասում են...

Ասավ հեացող բամբ ձայնով և վոտներն ելի խփեց իրար:

— Հեռագիր ա յեկել. ասում են՝ վռագ ա... Գնացի տուն—տանը հեյիր...

Ոսեփը նայեց ժամացույցին.— ժամի 9-ներ: Յերկու ժամ ե դուրսն ե: Մինչդեռ ընկերների հետ պայմանավորվել էին 8-ին հավաքվել մի շարք շտապ գործեր քննելու, դրանց թվում և Ասլանյան յեղբայրների գործը:

— Հընգեր նախագայ, յես գնում եմ...

— Գնա...

Միլիցիոները, հին սովորության համաձայն, վոտները նորից խփեց իրար, շուռ յեկավ և մեկն տեղից պոկվեց ու վազեվազ առաջ անցավ, վոտներով փողոցի ձյունն ու ցեխը շաղ տալով, վորոնց կտորները թռչում էին նրա գլխից բարձր և ընկնում թիկունքին, մեջքին ու գլխին:

4.

Հեղկոմը գտնվում էր քաղաքի կենտրոնում, գլխավոր փողոցի վրա, վաճառական Աթանի տանը, վոր գեղեցկությունից ավելի նշանավոր էր իր անցյալով: Այդտեղ իր ժամանակին, իրենց ճամբորդության միջոցին, իջևանել էյին շատ նշանավոր անձեր—մի քանի նահանգապետ, գավառապետներ, թեմական առաջնորդներ և նույնիսկ ինքը կաթողիկոսը՝ Խրիմյան Հայրիկը, յերբ Պետերբուրգ էր գնում: Այն հանգամանքը, վոր այդտեղ իջևանել էյին «այդքան պատվարժան մարդիկ», ինչպես տանտերն էր անվանում նրանց, դրա համար քաղաքացիներն այդ տան մոտով անցնում էյին պատկառանքով ու խորին ակնածությամբ, ինչպես սպասավորը մեծավորի սենյակի առջևից, իսկ ինքը՝ վաճառական Աթանիկը ամեն տարի, գարունը բացվելուն պես, ճերմակցնում էր տան պատերը դրսից և առիթը յեկած ժամանակ, յերբ, ասենք, դպրոցի կամ աղբյուրի համար փող էյին խնդրում նրանից, նա միշտ պատասխանում էր միևնույնը. «Յես իմ տնով եմ ծառայում ազգին, ուրիշներն ել թող ծառայեն փողով»: Յեվ նա այնքան մեծ համարում ուներ իր տան մասին, վոր յեր-

քեք չեր կարող յերևակայել, թե այն մի որ
 կանցիլար կղառնա, ինչպես ինքն եր ասում խո-
 րին սրտմտությամբ, և կաթողիկոսի, նահանգա-
 պետի և գավառապետների փոխարեն կիջևանեն
 ու կապրեն այնտեղ «ինչ-վոր լոթի-փոթի» տը-
 ղերք: Առաջ, վոր այդ տանը՝ նրա սենյակներում
 ու միջանցքներում հանդիսավոր լուծթյուն եր
 տիրում, վոր ճանձի բզզոցն անգամ լսելի չեր
 լինում, այժմ, սակայն, այնտեղ՝ առավոտից
 մինչև յերեկո, անընդհատ յել ու մուտ եյին
 անում ամեն կարգի մարդիկ, խմբվում եյին
 մուտքի դրանը, միջանցքներում, իսկ սենյակնե-
 րում հո՛ բազմաթիվ տղաներ ու աղջիկներ, գը-
 րասեղանների մոտ նստած՝ գրում եյին, գրում,
 գրում... Գրում եյին հրամաններ, կարգադրու-
 թյուններ, ծանուցումներ, ու բոլոր սենյակնե-
 րում ել՝ կարի լարված մեքենաների սլես կամ
 ռազմագաշտում գործող գնդացիների նման՝
 աշխատում եյին Ռեմինգտոններն ու Ունդերվուդ-
 ները—Չը՛կ, չը՛կ, չը՛կ... Տա-տա-տա... չիկ-
 տա-չիկ-տա-չիկ-տա... Աշխատում եյին անվերջ,
 անընդհատ, հեասպառ: Գրում եյին հրամաններ,
 կարգադրություններ, գաղտնի գրություններ...
 Առաջները Աթաևի տան ճակատին արտաքո
 կարգի տոն որերին եր միայն, վոր պարզվում
 եր յեռագույն դրոշը, այժմ, յերրորդ ամիսն եր

ահա, նրա տան գլխին, և վոչ թե ճակատին,
տնկել էյին հսկայական մի կարմիր դրոշ, իսկ
դրան ճակատին արդեն, ամեն ուր, մեկի տեղ,
փողփողում էյին յերկուսը: Դրանից բացի տան
պատերին, վոր այնպես խնամքով ճերմակել եր
տալիս Աթաւը ամեն դարնան,— փակցնում է-
յին ուր մի կամ մի քանի պլակատ. — Հաղթ-
անդամ գյուղացին ցախավելով քշում եր կալվա-
ծատերերին ու տերտերներին. — Մերկաբա-
զուկ բանվորը մուրճով ջարդում եր յերկրագըն-
դի յերկաթե կապանքները. — բանվորը և գյու-
ղացին մուրճով ու մանգաղով յեղբայրանում
են: Այսպիսի պլակատներ կան և մյուս սենյակ-
ներում, ուր Ռեմինգտոններն ու Ունդերվուդնե-
րը գործում են գնդացիների նման:

Հեղկոմի նախագահի սենյակը պատառած
է. պատերին Մարքս, Ենգելս, Լենին, Տրոցկի
և սաղավարտով կարմիր-բանակային, վոր սվի-
նը մեկնել է Լեհաստանի կրծքին: Պատերին՝

«Մահ բուրժուազիային»,

«Կորչի՛ կապիսալիզմը»

«Կեցցե աշխատանքը»

«Կազմակերպենք ռաբորոյակներ»:

Հետո նախագահի գլխավերև՝

«Կարճ, գործը վերջացրիք գնա՛...»

Այդ ուր, յերբ Ոսեփը շրջում եր փողոցում

— Երա յերեք ընկերը — Հեղկոմի յերեք անդամը
 Երա սենյակում սպասում են Երան։ Յերկուսը
 նստած են, մեկը՝ յերթևեկում է նյարդային
 քալելով։ Նստածները զինվորական շինելներով
 են, յերթևեկողը՝ կաշվե բաճկոնով և կաշվե
 գլխարկով. նման է շոգեշարժի մեքենավարի.
 գնում է գալիս և խոսում նյարդային, գրգռված
 շարժումներով, իսկ մյուսները՝ առաջներն ընկած
 նոր ստացված հեռագրին նայելով՝ լսում են Եր-
 րան։

— Դե սրանից հետո, յեկեք պաշտպան ու-
 նեցեք, — խոսում է կաշվե բաճկոնավորը կարծես
 ինքն իր հետ, առանց վորևե կողմ նայելու,
 բայց բարձր, հուզված, յերբեմն մռնչյունով, հա-
 ճախ ուռսերեն խառնելով. — վոչ, դրանց պետք է
 բեզպաշտպան... Թուլլության ռեզուլտատն այ-
 — դա յե... Յեթե Յերևանում բեզ պաշտպանի
 ըլելին — ըսոր եդ վազսանիեն չեր ըլի... Հաս-
 կանում եք. մենք շատ ցերեմոնիսայա ենք ըլում
 դրանց հետ... Հասկանում եք։

Շինելավորները լսում են Երան և, հեռա-
 գրին նայելով՝ մտածում, վոր Սերգեյը ճիշտ է
 ասում. — Թուլլությունը, ի հարկե, վտանգավոր է
 հեղափոխության ժամանակ։ Պետք է կտրուկ լի-
 նել, անխնա, մտածում են Երանք։ Նրանք հա-
 վանում են Սերգեյին, Երա թափը հեղափոխա-

կան, վճռականությունը և համարձակությունը
 դուր ե գալիս նրանց, միշտ հաճույքով են լսում
 նրա ուսերենախառը, մասամբ բարբառով
 զրույցը, բայց... Իրենք տեղացի չեն, նախկին
 զինվորներ, յեղել են շատ ֆրոնտներում—Պե-
 րեմիշլի, Կարապատներում, Երզրում—նահանջել
 են բանակի հետ Սարիղամիշից, չեն յեղել, սա-
 կայն, հեղափոխության յեռուն շրջաններում,
 քաղաքացիական կռիւների մեջ, այդ պատճառով
 Սերգեյը, վոր մասնակցել ե Ռուսաստանի քա-
 ղաքացիական կռիւներին, տեսել, լսել ե իրան
 Լենինին ու Տրոցկուն—դուր ե գալիս նրանց,
 լսում են նրա հեղինակության առջև, բայց միշտ
 գտնում են, վոր Սերգեյը տաք բնավորություն
 ունի և, առհասարակ, խիստ ե։ Յեւ զրա հա-
 մար նրանք ավելի հարգում են նախագահ ըն-
 կեր Ոսեփին, վոր ավելի հասակով ե, ամեն բան
 հասկանում ե և քիչ խոսում ե, շատ գործում,
 ու միշտ՝ մտածված, և տաք չե, ինչպես Սեր-
 գեյը։ Ընկեր Ոսեփը... Ոսեփի մասին մտածե-
 լով՝ նրանց մտահոգում եր այն միտքը, թե նա
 ինչպես պիտի վերաբերվի իր աներոջ վորդիների
 գործին, վորը քննվելու յե այսօր.—Ի՞նչպես,
 հետաքրքիր ե... Նրանք նույնպես վրդովված
 եյին Ասլանյան յեղբայրների դեմ, նույնպես
 զրգոված եյին, մանավանդ նրանց նամակը

գտնվելու գիշերը, բայց խղճում եյին, վոր յերեխաների տեր են. գոնե ամուրի լինեյին—գըլուխը քարը... Բայց յերբ մտածում եյին մի վայրկյան, վոր յեթե նրանց բանը հաջողեր, այսինքն՝ յեթե նրանց «ծերագիրը», ինչպես Սերգեյն եր ասում, իրագործվեր—իրենց բոլորին պիտի կոտորեյին—նրանք զայրույթից ատամները սեղմում եյին, գլուխներն ուրորում և մռնչում քթածակերով... Մանկուլթյան ընկերներ լինելով՝ հիշում եյին այդ բոսկեյին նրանց վատ գծերը, չար արարքները միայն ու վրդովվում ավելի.— նրանք հենց յերեխա ժամանակ եղպես եյին—միշտ թագուն գործող, գաղտնի բաներ կատարող։ Այո, յեթե նրանց բանը հաջողեր, մտածում եյին նրանք,—իրենց բոլորին՝ պիտի կոտորեյին. չեյին խնայի վոչ վոքի... Մտածում եյին զայրույթով, գրգռված, բայց նորից իրենց յերևակայելով նրանց տեղը, վոր կնոջ, յերեխաների ու մոր տեր են—խղճում եյին և ցավում նրանց հիմարուլթյան համար։

Իսկ նրանց առջև ընկած հեռագիրը հայտնում եր, վոր Յերևանը տակավին գտնվում եր ապստամբած զաշնակցականների ձեռին.—պետք եր զգուշ և ուշագիր լինել, տեղացիների նկատմամբ և պատրաստ ամեն անակնկալի։ Պետք եր զգաստուլթյուն, հեղափոխական սովորուլթյուն,

աշաւը ջու թ յ ուն. ամեն մի դավադիր փորձ պետք
է խեղդել իր բնում... Ահա ինչ էյին ասում հե-
ռագրի մի քանի խոսքերը... Յեվ այժմ նրանք
սպասում էյին նախագահին, վորպեսզի վորոշեն
իրենց անելիքը, և, գլխավորապէս, քննեն ձեր-
բակաւ լած յեղբայրների խնդիրը: Բայց նախա-
գահը, հայտնի չէ ինչո՞ւ, ուշանում էր: Զնայած
յետևից միլիցիոներ էր գնացել, նա դարձյալ
չկար:

— Ընկեր Ոսեփն ուշացավ, խոսեց շինելա-
վորներից մեկը:

— Նավերն քշերվա բանը— շուրիների
բռնվելը վատ է ազդել վրեն,— ասաց Սերգեյը
քմծիծաղով.— իսկական շուրիներն են, չէ՞,—
հարցրեց նա լսածը ստուգելու համար:

— Այո, պատասխանեցին շինելավորները
միասին ու մտախոհ:

— Այ, հենց էս բանը,— շարունակեց Սեր-
գեյը.— ինչո՞ւ թողինք մինչև եսոր, ինչու հանց
քշերը չվերջացրինք դրանց. պարզ ա վոր մար-
դիկ կոնսր-ռեվոլյուցյոներ են. աշակար ա, ուղե-
ցել են պերեվարոս սարքեն և մոզ բոլորիս կտո-
րեն. ըթէնց չի, ախպեր. իսկ մենք հինչ ենք
անում. վերջացնելու տեղակ՝ նստացրել ենք բան-
տում, թե՛ սպասեցեք— կոնսր-ռեվոլյուցիան կը
գա ձեզ կազատի: Եսն վոզմուսիսելն! Եսն պը-

րեսուպնոն պապուսիսելուսվո! նադո բրս
բեզ պաշչադնիս... ու կտրուկ... իսկ դուք—ըս-
պասենք, սպասենք..., —հեզնեց Սերգեյը շարու-
հակելով գնալ-գալ, շուտ-շուտ մեջքին կապած
ատրճանակը ուղղելով. —Սպասենք, հընչի՞ սպա-
սենք—կոնտր-ռեուլյուցիայի՞ն...

Բարկությունից Սերգեյը կանգ առավ և
հայեց ընկերներին, կարծես նրանցից սպասելով
իր հարցին պատասխան:

— Ընկեր Սերգեյ, մենք ասինք՝ սպասենք՝
գործը քննենք, —խոսեց շինելավորներից մեկը:

— Վոր որինավոր լինի, ավելացրեց մյուսը:

Սերգեյը բռնկեց. —Որինավոր, որինավոր...
Ոսեփն ել հալբաթ եղպես և մտածում—որինա-
վոր... Նե՛ս! յես կարծում եմ—պետք է վերջա-
ցնել, քանի շուտ է. և դա իր ազդեցությունը
կունենա, հասկանում եք...

Շինելավորները հասկանում էին. ձերբա-
կալված յեղբայրների արածը, ի հարկե, հակա-
հեղափոխականություն էր, գնդակահարության
արժանի գործ, բայց յերբ դարձյալ մի բոլե
իրենց դնում էին նրանց տեղը, խղճում էին. —
յերեխաների, մոր, կնոջ տեր... Անծանոթ լինե-
լին — ուրիշ եր:

— Յես հասկանում եմ Ոսեփին, — շարունա-
կեց Սերգեյը սենյակը չափելով. — նրա համար,

դուցե, ծանր ըլի ես բանին մասնակցելը. ազգա-
կան եւ աշխ... Во имя революции կառա-
ջարկենք նրան, վոր հմասնակցի մեր քննու-
թյանն ու վճռին: Յեա հասկանում եմ նրա պա-
լաժեցիներն եւ վարչե...

Շինելավորները լուռ եյին: Քնդակահարէլ...

— Ձոքս վազմի, ախր եդ լրբերը բեխեք ու-
նեն,— սկսեց շինելավորներից մեկը, բայց նրա
խոսքը կիսատ մնաց:

Ներս մտավ նախագահը— Ոսեփը՝ ձեռները
կաշվե բաճկոնի կրծքագրպանները դրած:

— Ի՞նչ հեռագիր ե, տաաց նա արագ ըն-
կերներին գլխով բարեկեցի:

Շինելավորներից մեկը հեռագիրը անխոս
տվեց նրան: Ոսեփը աչքե անցրեց հեռագիրը,
շրթունքները սեղմեց իրար, հետո ներքին շուր-
թը դրեց ատամների տակ. հեռագիրը նետեց մի
կողմ եւ նստեց իր նախագահական տեղը:

— Յեա այդպեա ել կարծում եյի,— խոսեց
նա զուսպ, չոր ձայնով, աշխատելով բանալ
բաճկոնի ոճիքը, վորի կոճակը դժվարությամբ
էր բացվում. — Այո, յեա այդպեա ել կարծում եյի:

— Յեվ դրա համար,— կանգ առավ Սերգեյը
մեկեն, հուզված,— յեա կարծում եմ՝ պետք ա
բեզպաւազանի ըլենք ко всем контр-револю-

ценерам. պետք ա ենպես դաս տանք, վոր ել
չհամարձակվեն...

Ոսեփը նրա ականարկը հասկացավ.

— Ասլանյան յեղբայրների գործից ինչ պար-
զվեց, — դարձավ նա Սերգեյին, և հիշեց կնոջը:

— Ինչ պարզվեց..., — Սերգեյը, նորից կանգ
առավ և կողքից նայեց նախագահին: — Պարզվեց,
վոր մեր բոլոր պրեդպալածենիք ճիշտ են. նը-
րանք դեյսվիսելը կապ ունեն ապստամբների
հետ. յես պալագայս եմ անում, վոր դրանք
եստեղ վազսանի են կազմակերպել արդեն...

Ոսեփը լսում էր նրան և մտածում, շըր-
թունքները թեթևակի կոծելով. իսկ հեղկոմի
շինելավոր անդամները նայում էյին նրան և բա-
պասում, թե ինչ կասի Ոսեփը. բայց Ոսեփը
լռում էր.

— Разумеется, — շարունակեց Սերգեյը, —
նրանց գործը պիտի քննենք և արժանի վճիռ
հանենք, բայց յես ուրիշ բան պըտի ասեմ...

Ոսեփը, նրա հետ և հեղկոմի շինելավոր
անդամները գլուխները բարձրացրին.

— Յես առաջարկում եմ, վոր եղ գործը
քննվի եսոր, և առաջին հերթին, յեթե ձեզ հա-
մար, ընկեր Ոսեփ, անհարմարութիւն կա...

Ոսեփը հասկացավ ականարկը, բայց հարցրեց.

— Խոնչ անհարմարություն...

— Վոր ձեր շուրիներն են և վաբչե...

— Այո, ընկեր Ոսեփ, — խոսեց շինելավոր-
ներից մեկը, — յեթե...

Ոսեփը բերանի անկյունով ժպտաց միայն։
Ընկերները նայեցին իրար և անհարմար զգացին
իրենց առաջարկի համար։

Մի ժամ հետո յեկավ քաղբաժնի նախա-
դահը — Մելիքը՝ իր սիրարական, ականջակալ ու-
նեցող գլխարկով, կաշվե բաճկոնով և յերկարա-
ճիտ, շշերի նմանող կոշիկներով. հետո յեկավ
Քաղբաժնի քննիչ ընկեր Արշակը՝ մի թղթապա-
նակ ձեռին, մշտական շարֆը վիզը փաթաթած.
յեկավ կոմիտեյի քարտուղար ընկեր Բենոն, և
սկսվեց Ասլանյան յեղբայրների գործի քննու-
թյունը։

5.

Վերգիինի ձեռն ու վոսր բան չեր բռնում. նա շարունակ յել ու մուտ եր անում և անհամբեր սպասում Ոսեփին. — ճաշը, նրա գալու ժամը, վաղուց անցել եր, բայց նա չկար. — Ի՞նչ ե պատահել, ինչո՞ւ ուշանում ե այսպես, մտածում եր Վերգիինը և, մտածելով՝ գնում-գալիս շարունակ: Քանի ժամ եր արդեն — մի տեղ նստել չեր կարողանում, դուրս եր գալիս փողոց, գլուխը հանում եր լուսամուտից և նայում Ոսեփի ճամփին. նրան անհանգստացնում եր ավելի այն, վոր մի լուր իմանա և հայտնի հորանց տուն — մորը և հարսներին հանգստացնելու... Ինքը գընալ չեր կարող, գոնե լուր ուղարկեր. իսկ ինքը գնալ չեր կարող շատ հասկանալի պատճառներով. նախ՝ ինչպես յեղբայրները խռով եյին Ոսեփից, այնպես ել խռով եյին իրենից վո՞չ միայն յեղբայրները, այլև հարսները. յերկրորդ՝ յեթե այդ հանգամանքը թողներ մի կողմ և գնար — պետք ե յենթարկվեր հարսների հարձակման՝ անեծքներին ու լուտանքներին, վորպես յեղբայրներին ձերբակալող իշխանության գլխավորի կին. և նա իր հարսներին լավ եր ճանաչում. գիտեր նաև ինչ լեզվի տեր են. բավական

եր գլուխը տեսնեյին՝ հայհոյանքներն ու անեծք-
ներն տարափ պիտի թափեյին... Յեւ, վերջա-
պէս, իր գնալը անհարմար եր՝ Ոսեփի դիրքի
համար:

Այսպէս եր մտածում վերգինը և գնում-
գալիս սենյակում: Իսկ դուրսը քամին՝ մուկե-
նած անցնում եր փողոցներով և թրխկոց ու
շրխկոց բարձրացնում այստեղ, այնտեղ: Իսկ այս
թրխկոցն ու շրխկոցն ավելի էյին անհանգստաց-
նում վերգինին. — Ի՞նչ յեղավ Ոսեփը, ինչո՞ւ յե-
ռշանում. մերոնք հիմի իրենց կերան... Անհան-
գիստ, մտածելով՝ գնում-գալիս եր վերգինը,
յերբ մայրը հովանոցի կոթը ձեռնափայտ շի-
նած ու նրան հենած՝ ծեր մեջքից յերկուտակ-
ված, յեկավ նորից և, դեռ սանդուղների վրա,
սկսեց իր դաշդ, տղամարդու ձայնով.

— Ես ի՞նչ բան ա, աղջի. ես տղերանցը
ձաշ ես տարել—թողը՛մ չեն իրանց տան... Բա
ըսենց բան կըլի... Բա մի բան չիմացա՞ր. ի՞նչ
են արել ախր, հը՞... Յես ջլիս շաշտրմիշ եմ ե-
լել—հասկանը՛մ չեմ՝ ի՞նչ բան ա... Բռնել են՝
քիշ ա—թողը՛մ ել չեն հաց ուտե՞ն...

Խոսում եր պառավը գլուխը կողմնացույցի
պէս տմբտմբացնելով ու, յերկար քայլելուց
հոգնած, հեացող ու խզզացող ձայնով: Խոսում

եր և նրա ամեն մի խոսքը վերգիւնին թվում եր հանդիմանություն, նախատինք:

«Ճաշը չեն ընդունե՛լ»... Դա ի՞նչ է նշանակում, — մտածում եր վերգիւնը հուզված. — ինչո՞ւ. այդպէս վարվում են միայն նրանց հետ, վորոնց աքսորում են կամ... պիտի գնդակահարեն...
 Ու իր հուզումը մորից ծածկելով՝ սկսեց հանգստացնել նրան:

— Ինչո՞ւ մեկ ել յեկար. գուր ինչո՞ւ եք անհանգստանում: Յեա Ոսեփի հետ խոսեցի. հարցրի, հարց ու փորձ արի — ասավ — «հանգիստ յեղեք (ավելացրեց իրենից), վոչինչ չկա. գործը կը քննենք»... Թեև խոսում եր վերգիւնը մոր հետ ու քայլում անդադար, բայց նրա գլխի մի անկյունում մի միտք եր գործում շարունակ:

Ճաշը չեն ընդունե՛լ...

— Յերբ գործը քննեն, բաց կը թողնեն, քի հարկե. — շարունակեց նա. — Ի գուր հո չեն պահելու. իսկ յեթե ճաշը չեն ընդունել — դա վոչինչ. սոված չեն թողնի, իրանք ճաշ կը տան, ինչպէս բոլորին...

Ճաշը չեն ընդունե՛լ...

— Հա՛, — բացականչեց պառավը թերահավատ հանգստությամբ, վոր տղերանցը սոված չեն թողնի և բռնողներն իրենք ճաշ կը տան. — Ուր ա թե. թող իրանք տան, միայն սոված

չթողնեն, — շարունակեց նա գլուխը կողմնացույցի պես տմբտմբացնելով. — քա ասըմ են թե՛ քանները վատ ա, մթամ՝ մեղքները շատ ա — դրա համար ճաշը չեն վերցրել կամ, ո՛վ գիտի, ասըմ են՝ Լրեան պտի տանեն — դրա համար: Հազար ու մի քան են ասըմ — հասկանը՛մ չեն, աղջի...

Վերգիներ կրկին սկսեց հանգստացնել մորը, վոր վռչինչ չկա, վոր նա զուր տեղը յեկել է մեկել. և խորհուրդ տվեց գնալ տուն. ինքը ամեն քան կիմանա և լուր կըտա:

— Գնա՛մ, սասավ պառավը տարակուսած. — քա են հարսներն անտեղ իրանց ուտում են, գնամ ինչ ասեմ...

— Ասա՛ հանգիստ մնան. գիշերը բռնել են՝ եսոր հո բաց չեն թողնի. գործը կը քնեն — եսոր չե, եգուց, մյուս ոըր կը թողնեն, յերկար հո չեն պահելու...

Վերգինն ուզում էր ասել — քանի Ոսեփը կա — նրանց փնաս չի հասնի, բայց փոշմանեց: Ավելի շուտ՝ կասկածով լռեց. արդյո՞ք Ոսեփը կը պաշտպանի վոր...

— Ասըմ ես մի քանի որից բաց կը թողնեն... Դու ասես՝ աստված լսի, — հառաչեց պառավը. — Դու ասես՝ աստված լսի: Թե չե՛ են պես քաներ են խոսում — սիրտս ջուր է դառ-

հոռւմ... Ա՛խ, քանի անգամ ըեխա վախտներն
ասուամ եյի. «Ա՛յ տղեք, բան չունեք. ձեռ վեր
կալեք եղ կուսվացկութենիցը, դա խեր բան չի
— ելավ վոչ. իրանց եշը քշեցին... Դե հիմի յես
ինչ անեմ: Գնամ, ասուամ ես ելի՞:»

— Հա, դու հանգիստ գնա. հարսներին ել
ասա հանգիստ մնան:

Մորը ճանապարհ դնելուց հետո՝ Վերգինը
հորից սկսեց իր անցուդարձը սենյակում:

Ճաշը չեն ընդունե՛լ...

Դա յերևի Ոսեփը չի իմանում... Ի՛նչ է
նշանակում. ծանր հանցանքի տեր են. բայց
ի՛նչ հանցանքի. ի՛նչ պիտի արած լինեն, վոր հա-
կահեղափոխական գործի մեջ են մեղադրում...
Մտածում եր Վերգինը քանի երրորդ անգամը և
միշտ ել յեզրակացնում, վոր ինչ ել արած լի-
նեն յեղբայրները, Ոսեփն, այնուամենայնիվ,
այնքան ազդեցություն և հեղինակություն ունի,
վոր նրա մի խոսքը բավական է. վոչ-վոք ա-
ռանց նրան վոչինչ չի անում, և բոլորը միշտ
նրա կարծիքն են հարցնում: Վորքան ել յեղ-
բայրները ասում են Ոսեփին, բայց Ոսեփը նը-
րանց հետ չի վարվի այնպես, և չի թողնի վար-
վեն այնպես, ինչպես ուրիշների հետ: Վերգինը
համոզված եր այդ բանում, բայց նրան զբաղե-
ցրնում եր միայն այն միտքը, թե ի՛նչ է ար-

դյոք յեղբայրների հանցանքը և ինչո՞ւ ճաշը չեն
ընդունել...

Մտածում եր վերգիւնը, պտտվում սենյա-
կներում, աչքը միշտ ճամփի, թե յերբ պիտի
Ոսեփը գա, վոր կարելի լինի մի բան իմանալ:

Ու նա ոպասումի յերկար ժամեր ան-
ցրեց մինչև, վերջապես, ամուսինն յեկավ: Ուշ
յերեկո յեր արդեն, քաղաքի կեսը համարյա քը-
նած, յերբ Ոսեփը ներս մտավ—հոգնած, դադը-
րած. նրա դեմքը մտահոգ եր ու մռայլ: Դեռ
աստիճանների վրա վոտնաձայն լսելով՝ վերգի-
ւնը վազեց ընդառաջ:

— Հը՛, ի՞նչ յեղավ, ի՞նչ արիք, — հարցրեց
անհամբեր, անհանգիստ աչքերը մարդու յերեսը
քցած:

Ոսեփը լուռ եր. առանց կնոջը նայելու,
նա դուռը դրեց, հետո կաշվե բաճկոնը հանեց
անխոս.

— Հոգնած ես, հը՞, — շարունակեց վերգի-
ւնն իր հարցերը: — Ի՞նչու չես խոսում: Ասա,
ի՞նչ պարզվեց: Քննեցի՞ք (նայում ե մարդու
աչքերին):

— Այո՛, — խոսեց Ոսեփը կես բերան:

— Հետո՞... Հետո՞ ինչ պարզվեց:

Ոսեփը լուռ եր. նա մի թուղթ հանեց բաճ-

կոնի զրպանից և նստեց սեղանի մոտ: Վերգիւնը մոտեցավ, նայեց ամուսնու աչքերին ու թևը բռնեց:

— Դե, ապա, ինչո՞ւ ես լռում... Ասա պարզ, մի վախի—ամեն բան մտքովս անցել է, այնպես վոր վո՛չ կը վախենամ, վո՛չ կուշաթափվեմ... Մի վորեւ ե հանցանք ունե՞ն, թե... Հը՞...

Ոսեփը գլուխը բարձրացրեց ծանրությամբ:

— Անմեղ չե՞ն:

— Մի՞թե... Լավ. ինչո՞ւմ ե մեղքները: Հը՞: Դու լռում ես ելի... Լավ. ասե՛նք մեղավոր են, հետո ի՞նչ արիք:

— Այն, ինչ վոր պետք էր:

— Այսի՞նքն:

— Հանցանքին համապատասխան պատիժ:

Վերգիւնը ժպտաց թերահավատ ժպիտով և նազանքով փարվեց մարդուն. — Դու հանաք ես անում. չեմ կարող հավատալ, վոր նրանք մի բան արած լինեն և դուք ել...

— Արեւ են և այն ել շատ վատ բան, — խոսեց Ոսեփը հանկարծ շոր, սառը ձայնով, վոր կարծես իրենը չլիներ:

Թերահավատ ժպիտը սառավ Վերգիւնի շուրթերին և նա ինչ-վոր սառնություն զգաց իր սրտում իր շուրջը. կարծես մեկը սառը ձեռքով բռնեց սիրտը. կողքին կարծես կանգնած էր

ոտար մի մարդ, վոր չեր ուզում հասկանալ իրեն և ինքը չեր հասկանում նրան: Մարդու ձայնից զգաց, վոր վատ բան և կատարված, վոր յեղբայրները մեղադրվում են ծանր հանցանքի մեջ:

— Նրանց հանցանքը՞, — հարցրեց դողացող, գրեթե կերկերուն ձայնով. — ի՞նչ և նրան հանցանքը...

Ոսեփը լուռ եր: Այդ լռությունը վերգիհին թվաց խորհրդավոր, նույնիսկ չարագուշակ. նշանակում է՝ կատարվել և մի վատ բան:

— Դուք դատապարտեցի՞ք նրանց, հարցրեց այլայլված:

Ոսեփի պատասխանը հնչեց պողպատի պես.

— Այո:

Վերգիհը կանգնած տեղը ուղղվեց և խորը, սրտի խորքից շունչ քաշեց. նրա կուրծքը բարձրրանում եր՝ իջնում՝ բարձրանում եր, իջնում. ուզում եր հարցնել, ի՞նչ պատիժ, վախենում եր պատասխանը լինի սարսափելի, ուստի իրեն հավաքեց և, կարծես իրեն արիություն ներշնչելու համար, հարցրեց թերահավատությամբ.

— Գնդակահարե՞լ...

Ոսեփի ձայնը հնչեց դարձյալ պողպատի պես.

— Այո:

Այդ «այո»-ն նման եղ միաժամանակ մուրճի հարվածի, վոր իջավ կարծես վերգիհի գըլ-

խին, բայց Վերգիւնը նրանից չըյնցվեց անգամ։
Մնաց անշարժ կանգնած և լռեց։

Նա զարմացած եր, հանկարծակի յեկած։
Հռեց մի վայրկյան մարդու յերեսին նայելով,
այնպես, ինչպես նայում են ոտար, թշնամի
մարդու՝ պաղ, զննող նայվածքով, ապա դիմեց
նրան խուլ ձայնով։

— Իսկ ի՞նչ ասավ քո խիղճը, — հարցրեց նա
նույն պաղ, զննող նայվածքը մարդու յերեսին։

Ոսեփը, զգալով կնոջ հայացքն իր վրա, աչ-
քերը բարձրացրեց և նայեց նրան։

— Իմ խիղճը հանգիստ ե, ասավ հանդարտ,
անվրդով, անայլայլ։

Վերգիւնն աչքերը չռեց մարդու վրա. նա
այդքան սառն, անտարբեր պատասխան չեր ըս-
պասում մարդուց։

— Հանգիստ, — ասավ նա առժամյա լռու-
թյունից հետո, հեգնախառն դառնությամբ։ —
Հանգիստ...

— Այո, — կրկնեց Ոսեփը առանց գլուխը
բարձրացնելու, ձեռի թղթի ընթերցումով ըզ-
բաղված։

Վերգիւնը, առաջվա պես, աչքերը չռած մի
վայրկյան նայեց մարդու յերեսին, նայեց զննող
հայացքով, կարծես նրա դիմագծերն ուսումնա-
սիրելու համար, նայեց, նայեց և, հանկարծ,

մեկեն պոկվեց տեղից ու անցավ մյուս սենյակը։
Մի քանի րոպեյից դուրս յեկավ այնտեղից
շալը թևին քցած։

— Դե, մնաս բարով, ասավ արագ, դառնորեն։
Ոսեփը գլուխը բարձրացրեց։

— Ուր, — հարցրեց նորից հանդարտ ու ան-
այլապիկ։

— Յես չեմ կտրող ապրել մեկի հետ, վորի
ձեռներն արյունոտ են, — ասավ Վերգինը, յերկու
քայլ արավ և նորից կանգ առավ, ասես մի ծա-
նր խոսք ասելու, բայց փոշմանեց և գնաց դե-
պի դուռը։ — Մնաս բարով։

— Բարի ճանապարհ, պատասխանեց Ոսե-
փը միևնույն տեղը նստած, թուղթը ձեռին և
լսեց, թե ինչպես կինը իջնում եր սանդուխով,
ինչպես նրա կոշիկները զարկվում էին քարե
աստիճաններին. «կըլըկ-կըլիկ, կըլըկ-կըլիկ»...

— Այդպես ել գիտեյի, — ասաց Ոսեփն ինքն
իրեն։ — Բայց իմ խիղճը հանգիստ ե...

Ասավ և շարունակեց թղթի ընթերցումը։

Իսկ դուրսը ցերեկվա քամին բուք դարձած՝
վռնում եր փողոցներում ու վզգում քաղաքի
գլխին...

1923, Յերևան.

ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆԻ

ԼՈՒՅՍ ՏԵՍԱԾ ԳՐՔԵՐԸ

1. ՏԽՈՒՐ ՄԱՐԴԻԿ, պատմավաճառների ժող. (սպառ.)	75	կոպ.
2. ՑԱՆԿԱՊԱՏ	»	» 2-րդ հրատ. 75 »
3. ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ	»	» . . 75 »
4. ՀԱԶԱՐԱՆ ԲԼԲՈՒԼ	.	. . . 40 »
5. ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԱՂԶԻԿԸ	.	. . . 50 »

[In. 504.]

ԳԻՆԸ 40 ԿՈՊ.

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

„ՇԵՐՄԵՍ“ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏԵՎՑԱԼ ԳՐՔԵՐԸ

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ

1. Դ. ԴԵՄԻՐՃՅԱՆ—Ծանոթներ, ժողովածու:
2. ՄԻՔ. ՄԱՆՎԵԼՅԱՆ—Ժամանակակից Մելոդրամ:
3. ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆ—Հեղկոմի Նախագահը:
4. ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆ—Գրադարանի Աղջիկը:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ

5. ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆ—Ելեքտրական Լամպը, պատկերազարդեց
Մ. Արուտչյան, դռնատիպ:

ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐԱԿԱՆ

6. ԹԱԴ. ԱՎԴԱԼԲԵԿՅԱՆ—Արսեն Թոխմախյան: Հավելված.—Առաջին գաղափարական ավազակը հայոց մեջ.—Մերկե-
կուլաբի Տեր-Մգրախ, 1791—1792 թ. թ.:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0062250

A ^I
18509